

POHĽAD NA SYSTÉM TRESTNOPRÁVNÝCH SANKCIÍ V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

MARCELA TÓTHOVÁ

Fakulta práva, Bratislavská vysoká škola práva, Slovenská republika

Abstract in original language

V predkladanom článku „Pohľad na systém trestnoprávných sankcií v Slovenskej republike“ sa zaoberám dualistickým systémom trestnoprávných sankcií v Slovenskej republike, jeho stručným vývojom, charakteristikou jednotlivých sankcií, ich vzájomným odlišením a základnými zásadami uplatňovanými pri ich ukladaní. Venujem sa charakteristike systému trestov a ochranných opatrení. Stručne sa zaoberám problematikou alternatívnych trestov, koncepciami, ktoré sú s touto problematikou spojené a ich odrazom v slovenskej trestnoprávnej úprave.

Key words in original language

Systém trestnoprávných sankcií; tresty; ochranné opatrenia; alternatívne tresty.

Abstract

In presented article „The sight of the system of criminal law sanctions in Slovak Republic” I deal with the two-tier system of criminal law sanctions in the Slovak Republic, its brief development, characteristics of individual sanctions, their mutual resolution and the fundamental principles applied by imposition of sanctions. I deal with the characteristics of a system of penalties and protective measures. Briefly talks about issue of alternative sentences and concepts, which are associated with this issue and their reflection in Slovak criminal law legislation.

Key words

System of criminal law sanctions; penalties; protective treatment measures; alternative penalties.

Dualizmus trestnoprávných sankcií a ich historický vývoj

Sankcie za porušenie pravidiel stanovených aktuálne platnými a účinnými právnymi predpismi sprevádzajú ľudstvo od jeho počiatku. Ich podstata, formy, pravidlá ukladania i primeranosť prešli značným historickým vývojom až do súčasnej právnej podoby, ktorá je výrazne determinovaná právnym odvetvím, pre ktoré sú konkrétne sankcie typické.

Z pohľadu trestného práva hovoríme o dualizme trestnoprávných sankcií, ktorý je výsledkom stretu protichodných názorových koncepcií klasickej

školy trestného práva a pozitivistické školy, ktoré sa v 18. a 19. storočí začali uplatňovať v trestnom práve. Výsledkom tohto stretu je skutočnosť, že v trestnom práve za sankciu považujeme trest aj ochranné opatrenie tak, ako sú upravené v druhej hlave prvej časti Trestného zákona (zákon č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších právnych predpisov, ďalej len „TZ“) pod spoločným názvom „Sankcie“. Postih prostredníctvom trestnoprávnych sankcií však prichádza do úvahy len ako ultima ratio, ak súlad správania s právom nie je možné dosiahnuť pomocou iných, miernejších prostriedkov. Vzhľadom na čl. 7 ods. 5 Ústavy Slovenskej republiky¹ (zákon č. 460/1992 Zb. v znení neskorších právnych predpisov, ďalej len „Ústava SR“) nejde o jediný právny predpis, ktorý ovplyvnil a relevantným spôsobom sa dotýka trestnoprávnej úpravy sankcií v právnom poriadku Slovenskej republiky.

Trest ako prvá z trestnoprávnych sankcií má veľmi bohaté historické korene. „Najstarší zákon upravujúci trestné činy a tresty, ktorý sa zachoval v úplnosti, je Chammurapiho zákonník napísaný v Babylone okolo roku 1750 pr. Kr.“² Dôrazne zohľadňoval rozdelenie spoločnosti na jednotlivé spoločenské vrstvy a väčšina v ňom obsiahnutých trestov mala taliačný charakter. Táto charakteristická črta zodpovedala základnému princípu vtedajšieho trestného práva, ktorým bola odplata (talio). Trestné činy medzi príslušníkmi rovnakej spoločenskej vrstvy sa trestali súhlasne, teda rovnakým následkom ako ten, ktorý bol trestným činom spôsobený. Trest smrti bol široko využívaný a ukladal sa za mnohé, v súčasnosti aj podstatne miernejšie trestané, trestné činy (napr. za krádež).

Rímske impérium zaviedlo trest, ktorý sa označoval ako servi poenae, v rámci ktorého otroci museli vykonávať práce v baniach, pri výstavbe verejných vodovodov, ciest, chodníkov a iných objektov slúžiacich verejnosti. Už v otrokárskej spoločnosti sa však objavili niektoré názory na účel a funkciu trestu, ktoré výrazne odporovali taliačným teóriám. Už Protagoras vyjadril myšlienku, že ten, kto chce trestať rozumne, ten netrestá za chyby minulosti, nakoľko to, čo sa stalo sa už neodstane, ale preto, aby v dôsledku trestu v budúcnosti už nikto neporušil zákon.³ To sa malo týkať nie len toho, kto sám bol potrestaný, ale aj tých, ktorí toto potrestanie videli. Už v tomto období možno preto hovoriť o prvých úvahách o individuálnej a generálnej prevencii trestnej činnosti, ktoré sú obsiahnuté v súčasnej koncepcii účelu trestu. Tieto úvahy však vzhľadom na vtedajšie pomery neboli realizovateľné.

¹ Medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, medzinárodné zmluvy, na ktorých vykonanie nie je potrebný zákon, a medzinárodné zmluvy, ktoré priamo zakladajú práva alebo povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb a ktoré boli ratifikované a vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, majú prednosť pred zákonmi

² Ivor, J. a kol.: Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 345

³ Hippel, R.: Deutsche Strafrecht. Berlín: B.I., 1925, S. 46I

Napriek tomu, že Desat' Božích prikázání obsahovalo základné princípy života kresťanov a základné pravidlá správania sa, absentuje tu akákoľvek zmienka o možnom treste za ich porušenie. Z toho dôvodu je diskutabilné, či je aj pri nich možné hovoriť o zákonníku ako takom. Všeobecne podľa biblických zákonov rešpektovaných v židovskom práve mal trest taliačnú povahu, no zároveň mal potenciálnych páchatel'ov dostatočne tvrdým trestom odradiť od páchania trestnej činnosti a mal viesť k pokániu, ktoré je základom pre Božie odpustenie. Aj v tomto období sa väčšina trestných činov trestala súhlasnými trestami, no využívali sa aj telesné tresty, trestalo sa vyhnanstvom, väzením alebo pokutami.

Zákon dvanástich tabúl za najdôležitejšie záujmy hodné ochrany považoval čistotu náboženstva a občiansku bezpečnosť. Vo svojej podstate predstavoval určitý prechod medzi súkromnou pomstou a štátnym trestom, ktorý sa vyhradil pre náboženské trestné činy a trestné činy nasmerované proti občianskej bezpečnosti. Útoky namierené voči jednotlivcom sa stali súkromnou záležitosťou, ktorú si mal riešiť každý sám. Zákonnou reparáciou poškodenej strany bola finančná náhrada alebo súkromná odplata. Popri rozsiahlo využívanom treste smrti sa početne využívali tiež telesné tresty, vyhnanstvo, väzenie a pokuta.

Zásadný zlom nastáva v 17. storočí v súvislosti so vznikom a rozvojom osvieteneckých teórií, ktorých zástancami boli filozofi ako Voltaire, Rousseau či Locke. Na základe ich požiadaviek, ktoré sa týkali humánosti trestu, odstránenia mučenia a všeobecne telesných trestov, sa koncepcie trestania v Európe začali meniť. Začal sa akceptovať názor, že „trest má dostatočne odstrašovať, musí byť predvídateľný a primeraný spáchanému zločinu.“⁴ Týmto požiadavkám humánosti plne vyhovoval trest väzenia, pričom jeho dĺžka mala byť stanovená zákonom. Taktiež Cesare Beccaria sa v diele *O zločinoch a trestoch*, v ktorom naformuloval základné princípy trestného konania využívané až dodnes, vyjadroval proti mučeniu a telesným trestom, ktoré navyše považoval za neúčinné. Silne kritizoval inkvizičný systém, požadoval odstránenie krutých trestov vrátane trestu smrti, žiadal odstránenie svojvôle polície a za prioritu považoval prevenciu pri trestaní. Na Beccariovo učenie nadviazal právnik a filozof Jeremy Bentham, ktorý „kladol veľký význam na trest ako odstrašujúci faktor pred ďalším páchaním trestnej činnosti.“⁵ Pod vplyvom týchto teórií sa v 18. storočí prestal v Európe používať a následne sa zrušil trest smrti a následne aj trest mučenia. Jediným, výhradným trestom aj za tie najzávažnejšie zločiny sa stalo väzenie.

Trest smrti bol v rôznych formách od Chammurapiho zákonníka až približne do 18. storočia považovaný za najvyšší trest. Ako prvok

⁴ Ivor, J. a kol.: *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Druhé, doplnené a prepracované vydanie.* Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 347

⁵ Holcr, K. a kol.: *Kriminológia.* Bratislava: IURA EDITION, 2008, s. 29

represívnych systémov bol exemplárny, mal taliačnú povahu a mal zabezpečovať udržiavanie a rešpektovanie poriadku. Z historického pohľadu za najtypickejšie formy trestu smrti považujeme popravu, upálenie, ukrižovanie, sťatie gilotínou, obesenie či otrávenie. Aj v súčasnosti sú mimo kontinentálnej Európy využívané elektrické kreslá, smrtiace injekcie či zastrelenie. Opodstatnenosť trestu smrti ako nevyhnutného prvku právneho poriadku je retencionalistami odôvodňovaná tým, že jedine tento trest dokáže zabezpečiť skutočnú a efektívnu ochranu spoločnosti pred páchatel'mi najzávažnejších trestných činov. Zároveň v právnom poriadku pôsobí dokonale represívne a najúčinnnejšie dokáže odstrániť potenciálnych páchatel'ov trestnej činnosti od jej skutočného páchania. Abolicisti naopak považujú trest smrti za neprípustný zásah do základných ľudských práv človeka. Zdôrazňujú, že právo na život je výsostným právom každého a ani štát nie je oprávnený uplatňovaním svojej právomoci pozbaviť iného života. Poukazujú na využívanie takých trestov, ktoré sú dostačujúce na dosiahnutie účelu trestu za súčasného zabezpečenia účinnej ochrany spoločnosti. Ako najvýznamnejší argument uvádzajú, že v prípade justičného omylu je trest smrti nenapraviteľný.

Prvé zmienky o miernejšom treste, treste väzenia, siahajú do obdobia medzi rokmi 400 až 300 pr. Kr. Spájajú sa s menom kráľa Túllia Hostilia, ktorý dal vystavať vežovité stavby s názvom robur, ktorých úlohou bolo izolovať zločincov od spoločnosti. Slúžili aj na väzbu odsúdených na smrť a neskôr im bola pripisovaná aj výchovná funkcia, keďže mali kresťanov prinútiť vrátiť sa svojmu pôvodnému náboženstvu. Historicky sa vyvinulo niekoľko typických foriem väzenia. Boli to tzv. cirkevné žaláre, galeje a burlactvo, hradné väzenia, väzenia dlžníkov, temnice, vojenské žaláre a väzenia či pracovné domy.⁶

V súlade s medzinárodnoprávnymi záväzkami SR a v súlade s čl. 15 ods. 2 až 4 Ústavy SR⁷ je v súčasnosti v našich podmienkach trest smrti absolútne neprípustný. Neprípustnosť trestu smrti je zakotvená aj v čl. 1 a 2 Dodatkového protokolu č. 6 k Dohovoru o ochrane základných ľudských práv a slobôd. Vzhľadom na prijatie tohto Dohovoru a predovšetkým Protokolov, ktoré naň nadväzujú (Oznámenie MZV č. 209/1992 Zb.), Slovenská republika od tohto záväzku nemôže za žiadnych okolností odstúpiť. Tento záväzok je vyjadrený čl. 1 Dodatkového protokolu č. 6,

⁶ Bližšie pozri Fábry, A.: Penológia. Bratislava: Eurokódex, Bratislavská vysoká škola práva, 2009, s. 11 -14

⁷ Nikto nesmie byť pozbavený života. Trest smrti sa nepripúšťa. Podľa tohto článku nie je porušením práv, ak bol niekto pozbavený života v súvislosti s konaním, ktoré podľa zákona nie je trestné

ktorý obsahuje výslovný zákaz odstúpenia aj pre prípad vojny a akéhokoľvek iného verejného ohrozenia štátnej existencie.⁸

História vzniku a vývoja ochranných opatrení je v porovnaní s históriou trestu podstatne chudobnejšia. Vznik ochranných opatrení je datovaný do 19. storočia a súvisí s rozvojom pozitivistickej školy a s uplatňovaním jej názorov aj v oblasti trestného práva. Podľa názorových koncepcií pozitivistickej školy (predovšetkým antropologických a sociologických smerov⁹) je potrebné páchatel'a postihnúť takým opatrením, ktoré je úmerné jeho nebezpečnosti pre spoločnosť. Týmto názorom sa dostávali do výrazného rozporu s názorovými koncepciami klasickej školy trestného práva, podľa ktorej má mať trest taliačnú povahu a páchatel'a je potrebné postihnúť takým trestom, ktorý zodpovedá zlu, ktoré svojim konaním zavínal. Výsledkom stretu týchto názorových koncepcií je kompromis, ktorým je dualistická koncepcia trestnoprávných sankcií. Legislatívne sa táto skutočnosť, vďaka Medzinárodnému združeniu pre trestné právo, prvýkrát prejavila v tzv. Stoosovej osnove švajčiarskeho trestného zákona z roku 1893. Okrem trestov totiž švajčiarsky trestný zákon obsahoval aj zabezpečovacie opatrenia. Táto dualistická štruktúra trestnoprávných sankcií sa postupne rozšírila aj do právnych poriadkov ďalších európskych štátov vrátane Československej republiky (zákon č. 86/1950 Sb.), Československej socialistickej republiky (zákon č. 140/1961 Sb.) a následne aj do právnych poriadkov nástupníckych štátov.

Tresty

Trest je v zmysle dualistickej koncepcie prvou zo sankcií, ktoré účinný TZ rešpektujúc §31 ods. 2 umožňuje uložiť páchatel'ovi trestného činu. „Trest je opatrením štátneho donútenia, právnym následkom trestného činu, ktorý súd ukladá páchatel'ovi v mene štátu, na základe zákona a páchatel'ovi spôsobuje určitú ujmu na jeho právach.“¹⁰ Charakteristickým pojmovým znakom trestu je navyše aj skutočnosť, že sa ním vyslovuje morálne odsúdenie nad páchatel'om. Vo vyššie uvedenej všeobecnej definícii trestu je obsiahnutých niekoľko základných princípov a zásad, ktoré majú nie len ústavnoprávny rozmer, ale sú kľúčové aj z pohľadu trestného práva ako takého. Trest je opatrením štátneho donútenia, má však povahu ultima ratio. Prichádza teda do úvahy len v prípade, ak nie je možné pomocou iných, miernejších, prostriedkov dosiahnuť a zaručiť súlad správania sa s právnymi predpismi. Skutočnosť, že trest je výlučne následkom trestného činu znamená, že postih trestom neprichádza do úvahy za priestupok, iný

⁸ Bližšie pozri Fábry, A.: Penológia. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PraF UK, 2000, s. 52

⁹ Bližšie pozri Holcr, K. a kol.: Kriminológia. Bratislava: IURA EDITION, 2008, s. 30 – 34, 38 - 51

¹⁰ Ivor, J., Záhora J.: Repetitórium rekodifikovaného trestného práva. Piate vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2009, s. 52

správny delikt a ani za čin inak trestný. Zásada personality trestu, ktorá má svoje vyjadrenie aj v §34 ods. 3 TZ, sa prejavuje v tom, že trest za spáchaný trestný čin je možné uložiť výlučne páchatelovi trestného činu a žiadnej inej osobe. Zároveň sa má zabezpečiť, aby uložený trest čo najmenej vplýval na rodinných príslušníkov odsúdeného a jeho blízke osoby v najširšom vymedzení¹¹. Pri uložení niektorých trestov však vplyv na rodinných príslušníkov a blízke osoby nie je možné vylúčiť. Ide o následky ako je napríklad odlúčenosť alebo pokles príjmov rodiny v dôsledku straty príjmu jedného z členov, čo podľa teórie nemožno považovať za porušenie zásady personality trestu. V súlade s kľúčovou zásadou trestného práva nulla poena sine lege platí, že trest môže byť uložený výlučne na základe zákona a bez zákona niet trestu. Okrem vyjadrenia zákonnosti trestu sa táto zásada dotýka aj časovej pôsobnosti trestného práva, keďže páchatelovi je možné uložiť trest, ktorý je uvedený v TZ účinnom v čase spáchania a vo výmere, ktorá je v ňom uvedená. Výnimkou z tejto zásady je obligatórne použitie retroaktivity v prospech páchatel'a, ak by pre páchatel'a bol novší TZ ako celok priaznivejší. Pokračovaním tejto zásady nulla poena sine crimine sa vyjadruje, že tam kde niet trestného činu, nemôže nasledovať ani trest. Znova je tak vyjadrený základný znak trestu, ktorý spočíva v tom, že trest je výlučne následkom trestného činu. Táto zásada má navyše ústavnoprávny rozmer v čl. 49 Ústavy SR¹². Ústavnoprávny rozmer (čl. 50 Ústavy SR) má aj zásada, že trest môže byť páchatelovi trestného činu uložený výlučne súdom. Teda žiaden iný orgán štátu nie je oprávnený rozhodovať o treste za spáchaný trestný čin a takýto trest ukladať. Úlohou trestu je určitým spôsobom postihnúť páchatel'a trestného činu na jeho právach. Táto ujma sa môže dotýkať nie len osobnej slobody páchatel'a, ale aj jeho majetkových alebo iných práv.¹³ Pri jednotlivých trestoch sa tiež uplatňuje zásada nezlučiteľnosti trestu, ktorá je výslovne vyjadrená aj v §34 ods. 7 TZ¹⁴. Jej úlohou je zabrániť nedôvodnej kumulácii trestov rovnakej alebo podobnej povahy pri jednom páchatelovi trestného činu. Samozrejme, ako z podstaty alternatívnych trestov vyplýva, nie je možné súčasné uloženie trestu odňatia

¹¹ Podľa §127 ods. 4 TZ sa blízkou osobou na účely TZ rozumie príbuzný v priamom pokolení, osvojiteľ, osvojenec, súrodenec a manžel; iné osoby v rodinnom alebo obdobnom pomere sa pokladajú za navzájom blízke osoby len vtedy, ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá právom pociťovala ako ujmu vlastnú

¹² Len zákon ustanoví, ktoré konanie je trestným činom, a aký trest, prípadne iné ujmy na právach alebo na majetku možno uložiť za jeho spáchanie

¹³ §31 ods. 2 TZ

¹⁴ Podľa §34 ods. 7 TZ nemožno popri sebe uložiť trest:

odňatia slobody a domáceho väzenia

odňatia slobody a povinnej práce

peňažný a prepadnutia majetku

prepadnutia veci a prepadnutia majetku

zákazu pobytu a vyhostenia

slobody spoločne s jeho alternatívou. Zásada ne bis in idem je vyjadrená v §38 ods. 1 TZ a jej podstatou je, že ak je určitá okolnosť zákonným znakom trestného činu, nie je možné ju považovať ani za poľahčujúcu ani za priťažujúcu okolnosť, keďže páchatel môže byť za naplnenie určitého znaku skutkovej podstaty postihovaný len raz. Zásada spravodlivosti trestu v sebe obsahuje niekoľko aspektov. Spravodlivosť trestu je daná nie len účelom trestu, ale je závislá aj od závažnosti spáchaného trestného činu. Konkrétna výmera trestnej sadzby je potom závislá od viacerých okolností, ktorými sú miera narušenia chráneného záujmu, doterajší život páchatel'a, jeho zdravotný stav, rodinné a pracovné prostredie a tiež záruky resocializácie, ktoré poskytujú. Okrem toho, že ukladaný trest by mal byť spravodlivý, súčasne by mal spĺňať požiadavku úmernosti k trestnému činu, ktorý bol spáchaný. Pre jednotlivé trestné činy sú preto stanovené rozpätia trestných sadzieb, v rámci ktorých by mal byť trest pre konkrétneho páchatel'a trestného činu uložený. V súlade s §34 ods. 4 TZ súd pri určovaní druhu a výmery trestu prihliadne predovšetkým na spôsob spáchania trestného činu a jeho následok, zavinenie, pohnútku, priťažujúce okolnosti, poľahčujúce okolnosti a na osobu páchatel'a, jeho pomery a možnosť jeho nápravy. Pri určovaní druhu a výmery trestu pri spolupáchateľoch sa zohľadní aj to, akou mierou konanie každého z nich prispelo k spáchaniu trestného činu. V §34 ods. 5 písm. a) až c) TZ sú uvedené okolnosti, na ktoré je z pohľadu súdu potrebné prihliadať v prípade spolupáchateľstva, účastníctva a tiež pri pokuse úmyselného trestného činu a príprave na zločin. V prípade organizátora, objednávateľa, návodcu a pomocníka súd prihliadne aj na význam a povahu ich účasti na spáchanom trestom čine. V prípade prípravy na zločin a pri pokuse úmyselného trestného činu je relevantné aj to, do akej miery sa konanie páchatel'a priblížilo k dokonaniu daného trestného činu a dôvody (subjektívne alebo objektívne), pre ktoré k dokonaniu nedošlo. V súlade so zásadou humanizmu, ktorou je ovládané slovenské trestné právo, má páchatel'ovi trestného činu uložený trest spôsobovať len takú ujmu, ktorá je nevyhnutná pre dosiahnutie účelu trestu. Účel trestu sa, podobne ako aj samotný trest, historicky vyvíjal a značne menil. „Počas vývoja ľudskej spoločnosti sa sformulovali štyri hlavné ciele trestu (odplata, zabránenie v ďalšom páchaní, náprava a zastrázenie).“¹⁵ Charakteristické je, že v jednotlivých obdobiach vývoja jeden z týchto cieľov trestu vždy jednoznačne dominoval.

V súvislosti s účelom trestu sa vyvinuli dve základné koncepcie a to koncepcia absolútna a koncepcia relatívna. Absolútne teórie boli založené na taliačnom princípe (často sa preto označujú aj ako taliačné teórie) a v zmysle nich je potrebné trestať, lebo bolo spáchané zlo (punitur, quia peccatum est). Jediným účelom trestu bola odplata a tento účel trestu bol v samotnom treste. Iný účel trest nemal. Zástancami tejto teórie boli Aristoteles, Hegel, Akvinský či Kant. Naopak, relatívne teórie odmietali

¹⁵ Ivor, J. a kol.: Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 352

teóriu odplaty ako základného prvku trestu. Kládli dôraz predovšetkým na prevenciu, či už generálnu alebo individuálnu, pozitívnu alebo negatívnu a na výchovnú funkciu trestu. Zdôrazňovali všetky aspekty účelu trestu s výnimkou odplaty, ktorú výslovne odmietali. Podstatu trestu spájali s jeho účelom, ktorý sa však nachádzal mimo samotného trestu. Bola ním ochrana jednotlivca, spoločnosti a náprava páchatel'a. Podstatou relatívnych teórií bola myšlienka, že sa trestá preto, aby sa nepáchalo zlo (ponitur, ne peccetur). Zástancami týchto teórií boli Lombroso, Liszt, Beccaria či Feuerbach. Charakteristické je, že práve týmito teóriami je ovládaný súčasný systém väznenstva v demokratických a právnych štátoch. Vývoj v 20. storočí sa uberal smerom zmiešaných teórií, ktoré sa snažili z oboch uvedených koncepcií vybrať pozítiva a kombinovať tak vhodnú mieru odplaty s nápravou páchatel'a.

V podmienkach Slovenskej republiky je, na rozdiel od novej českej právnej úpravy (zákon č. 40/2009 Sb. Trestní zákonník), účel trestu vyjadrený výslovne a to v §34 ods. 1 TZ. Pri ukladaní jednotlivých trestov je tak potrebné prihliadať na skutočnosť, či konkrétny trest pri konkrétnom páchatel'ovi spĺňa všetky základné požiadavky účelu trestu a nevytvára sa tak priestor pre diferenciaciu požiadaviek obsiahnutých v účele trestu a ani pre jeho individualizáciu.¹⁶ Podľa §34 ods. 1 TZ má trest zabezpečiť ochranu spoločnosti pred páchatel'om tým, že mu zabráni v páchaní ďalšej trestnej činnosti a tiež vytvorí podmienky pre jeho výchovu k tomu, aby viedol riadny život a súčasne iných odradí od páchania trestných činov. Trestom sa podľa druhej vety prvého odseku vyjadruje aj morálne odsúdenie zo strany spoločnosti nad samotným páchatel'om a tiež nad jeho konaním. V tejto definícii je obsiahnutých niekoľko požiadaviek týkajúcich sa účelu trestu, ktorými sú:

- a. ochranná funkcia trestu,
- b. represívna zložka trestu,
- c. individuálna prevencia,
- d. generálna prevencia,
- e. vyjadrenie morálneho odsúdenia.¹⁷

Ad a.) Účelom trestu je predovšetkým ochrana spoločnosti pred páchatel'mi trestných činov. Takto je výslovne vyjadrená základná a najdôležitejšia funkcia nie len samotného trestu, ale aj celého trestného práva, ktorou je

¹⁶ Bližšie pozri Pleva, J.: K některým aspektům ukládání trestů podle nové právní úpravy. In Státní zastupitelství č. 11/2009. Praha: Novatrix s.r.o.

¹⁷ Ivor, J. a kol.: Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 353 - 354

ochrana tých najdôležitejších spoločenských vzťahov, práv a právom chránených záujmov fyzických osôb a právnických osôb, záujmov spoločnosti a ústavné zriadenie štátu.

Ad b.) Popri ochrane spoločnosti je zároveň potrebné zabrániť páchateľovi v páchaní trestnej činnosti a to pomocou určitého postihu na jeho právach, uložením obmedzení alebo povinností. Je možné znemožniť mu určité konanie napríklad prostredníctvom uloženia nepodmienečného trestu odňatia slobody alebo tiež vytvoriť systém zábran, ktoré majú minimalizovať riziko, že sa určitého alebo podobného konania opätovne dopustí, napríklad pomocou trestu prepadnutia veci alebo zákazu činnosti.

Ad c.) Individuálna prevencia sa prejavuje v potrebe vytvoriť podmienky na prevýchovu odsúdeného, aby sa nedopúšťal trestnej činnosti, ale aby viedol riadny život v súlade so spoločenskými a právnymi pravidlami. Okrem aktívneho postoja spoločnosti k prevýchove odsúdeného je však nevyhnutná aj jeho osobná zainteresovanosť a aktivita, ktorú odsúdený musí v tomto smere nevyhnutne vyvíjať. Len na základe vzájomnej spolupráce je možné dosahovať kvalitné výsledky. V prípade absencie jednej z uvedených zložiek sa individuálna prevencia míňa svojmu účinku. V procese prevýchovy sa uplatňuje predovšetkým inštitút probácie a probačného dohľadu. Samotná výchovná funkcia býva často, predovšetkým pri nepodmienečnom treste odňatia slobody, veľmi podceňovaná. Je tomu tak vzhľadom na podmienky a prostredie jeho výkonu. Treba však poukázať na jednotlivé princípy a základné zásady výkonu trestu odňatia slobody, diferenciaciu stupňa stráženia, pedagogické, vzdelávacie a pracovné procesy, ktoré majú vytvárať predpoklady pre čo najefektívnejšiu prevýchovu odsúdeného. Výchovný vplyv je viditeľný v prípade podmienečného odkladu výkonu trestu odňatia slobody alebo podmienečného odkladu výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom. Spočíva v odsúdení páchateľa súdom, v uložení konkrétneho trestu a prejavení dôvery zo strany súdu, že na nápravu páchateľa a ochranu spoločnosti nie je skutočný výkon uloženého trestu potrebný.

V súvislosti s prevýchovou odsúdeného je potrebné uvažovať aj o spravodlivosti, humánosti a primeranosti resp. úmernosti trestu vo vzťahu k spáchanému trestnému činu. Nikomu by preto nemal byť uložený prísnejší alebo miernejší trest než ten, ktorý vyžaduje závažnosť spáchaného trestného činu a ktorý potrebný na dosiahnutie účelu trestu. Je tiež diskutabilné, či príliš mierny alebo nadmerne prísny trest možno skutočne považovať za trest v zmysle jeho základnej definície. Tak, ako nemožno preceňovať význam nepodmienečného trestu odňatia slobody, nie je možné súhlasiť ani s názorom, že prísnejší trest má podstatne väčší vplyv na prevýchovu páchateľa.

Ad d.) Generálna prevencia je realizovaná pomocou prevencie individuálnej. Pomocou generálnej prevencie je potrebné odradiť potenciálnych páchateľov trestných činov od ich skutočného páchania.

Môže sa realizovať pomocou posilňovania právneho povedomia (pozitívna forma) alebo pomocou zastrášovania a odrádzania od trestnej činnosti (negatívna forma). Veľmi dobre v tomto procese pôsobí teória neodvratnosti trestu. Občianske povedomie, že každý trestný čin bude včas odhalený a jeho páchatel' spravodlivo potrestaný pôsobí silne preventívne, keďže sa takto poukazuje na neodvratnosť samotného trestu a upozorňuje sa na nebezpečnosť páchania trestnej činnosti.

Ad e.) V treste je obsiahnuté aj morálne odsúdenie páchatel'a zo strany spoločnosti. Je vyjadrením právneho, morálneho, etického a celkovo spoločenského odsúdenia páchatel'a s poukazom na protiprávnosť a nemorálnosť konania, ktorého sa dopustil.

Ochranné opatrenia

Ochranné opatrenie je druhou so sankcií, ktoré je možné uložiť páchatel'om trestných činov, páchatel'om činov inak trestných a ďalším osobám podľa účinného TZ. „Ochranné opatrenia sú prostriedkami štátneho donútenia, právnymi následkami trestného činu alebo činu inak trestného, ktoré súd ukladá na základe zákona v záujme ochrany spoločnosti a prevencie.“¹⁸ Ochranné opatrenia ako také vykazujú celý rad znakov, ktoré je možné vyvodit' z vyššie uvedenej definície. Mnoho z nich je spoločných aj pre tresty aj pre ochranné opatrenia, no vykazujú aj také znaky, ktoré sú diametrálne odlišné a ktoré odôvodňujú existenciu bipartície sankcií v našom právnom poriadku.

Rovnako ako pri trestoch, aj pri ochranných opatreniach platí, že ide o opatrenia štátneho donútenia, ktoré sú ukladané ako utlmia ratio. Taktiež sa pri nich uplatňuje zásada, že ochranné opatrenie ukladá výlučne súd a len na základe zákona. Na základe pravidiel časovej pôsobnosti TZ platí, že ochranné opatrenie sa ukladá na základe zákona, ktorý je účinný v čase, keď sa o danom ochrannom opatrení rozhoduje.¹⁹ Toto pravidlo je dané požiadavkou čo najefektívnejšieho dosiahnutia účelu ochranného opatrenia. Obdobne ako pri trestoch sa pri ochranných opatreniach uplatňuje základná zásada trestného práva nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege. Tak ako trest predstavuje určitú ujmu pre páchatel'a trestného činu, tak aj výkonom ochranného opatrenia vzniká na strane osoby, ktorej bolo ochranné opatrenie uložené, ujma, ktorej podstata spočíva v obmedzovaní občianskych práv a slobôd. K zásadným rozdielom však môžeme zaradiť skutočnosť, že ochranné opatrenie je možné uložiť nie len páchatel'om trestných činov, ale rovnako aj páchatel'om činov inak trestných a ďalším osobám. Ochranné opatrenie je teda popri páchatel'och trestných činov možné uložiť aj osobám, ktoré pre nedostatok veku alebo nedostatok

¹⁸ Ivor, J., Záhora J.: Repetitórium rekodifikovaného trestného práva. Piate vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2009, s. 65

¹⁹ §2 ods. 3 TZ

príčetnosti v čase spáchania, nie sú trestne zodpovedné. Ochranné opatrenie je dokonca možné uložiť aj iným osobám. Typicky pri ochrannom opatrení zhabania vecí, tá osoba, ktorej bola alebo má byť podľa rozhodnutia vec zhabaná, má v trestnom konaní postavenie zúčastnenej osoby. „Ochrannými opatreniami sa sleduje ochrana spoločnosti výlučne prostriedkami špeciálnej (individuálnej) prevencie, nemajú pôsobiť generálne preventívne.“²⁰ Za prioritnú je považovaná terapeutická, výchovná a zabezpečovacia zložka. Ujma, ktorá ich výkonom vzniká nie je cieľom ochranného opatrenia, ale len jeho neoddeliteľným účinkom. Ochranné opatrenia sa na rozdiel od trestov nespájajú s morálnym odsúdením páchatel'a a jeho konania zo strany spoločnosti. Hoci sa toto odsúdenie môže sekundárne vyskytnúť, v ochrannom opatrení nie je primárne obsiahnuté. Intenzita ochranných opatrení je daná a závislá od potreby liečby, výchovy a izolácie osôb od spoločnosti. Dĺžka ich trvania je determinovaná dosiahnutím sledovaného účelu konkrétneho ochranného opatrenia. V niektorých prípadoch je zákonom ohraničená a to pomocou dosiahnutia veku alebo maximálnou prípustnou dĺžkou trvania. Zhabanie vecí je typicky jednorazové ochranné opatrenie a má trvalý účinok. Výkon ochranných opatrení nemôže byť oprávnením prezidenta odpustený ani zmiernený a nemôže sa zahľadiť. Je tomu tak jednak z dôvodu, že čl. 102 ods. 1 písm. j) Ústavy SR výslovne používa pojem trest a nie širší pojem sankcia/-e a tiež táto neprípustnosť vyplýva z podstaty ochranných opatrení. Ochranné opatrenia sú navyše, v porovnaní s trestom, nepremľateľné.

Účel ochranných opatrení, ktorého výslovné vyjadrenie v TZ absentuje, spočíva v dvoch rovinách. Prvou je nepochybne ochrana spoločnosti pred páchatel'mi trestných činov, ale aj pred páchatel'mi činov inak trestných a pred nebezpečnými predmetmi, ktoré majú určitý vzťah k trestnému činu alebo činu inak trestnému. Do popredia tu vystupuje terapeutická, výchovná a zabezpečovacia zložka ochranných opatrení. Účelom ochranných opatrení je však aj zabezpečenie pomoci osobám, ktorých výchova je zanedbaná, ktoré sú postihnuté duševnou poruchou s cieľom na jednej strane odstrániť alebo minimalizovať ich nebezpečnosť pre spoločnosť a na druhej strane zabezpečiť im primeranú odbornú liečbu, ktorá im následne umožní viesť riadny plnohodnotný život.²¹

V §35 ods. 1 až 6 TZ sú obsiahnuté zásady, ktorými sa spravuje ukladanie ochranných opatrení. Mnohé z nich sa dotýkajú charakteristických znakov ochranných opatrení a ich odlišností od trestov. Ochranné opatrenie sa páchatel'ovi trestného činu ukladá popri treste alebo aj pri upustení od potrestania za predpokladu, že dokáže efektívnejšie zabezpečiť ochranu spoločnosti pred páchatel'mi trestných činov. Ochranné opatrenie sa však

²⁰ Ivor, J. a kol.: Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s 445

²¹ Bližšie pozri Ivor, J. a kol.: Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 444, účel ochranných opatrení

ukladá aj páchatelom činov inak trestných a aj ďalším osobám, ak je to potrebné na zabezpečenie ochrany spoločnosti. Aj v tomto prípade je stanovená požiadavka, aby uložené ochranné opatrenia čo najmenej postihovali rodinu a blízke osoby toho, komu dané ochranné opatrenie bolo uložené. Popri sebe nemôžu byť súčasne uložené ochranné opatrenie ochranná výchova a ochranný dohľad. Jednotlivé ochranné opatrenia zo systému ochranných opatrení uvedených v TZ je možné uložiť samostatne, ak v danom prípade ochranné opatrenie je dostatočným prostriedkom ochrany spoločnosti alebo samostatne namiesto trestu, ak sa má za to, že ochranným opatrením je možné sledovaný účel dosiahnuť efektívnejšie. Ochranné opatrenia je však možné ukladať aj popri treste.

Systém sankcií

Odzrazom bipartície sankcií v trestnom práve je existencia systému sankcií, ktorý v sebe integruje systém trestov a systém ochranných opatrení. „Pod pojmom systém trestných sankcií rozumieme sankcie vymedzené v trestnom zákone, ktoré môžu ukladať súdy za trestné činy alebo za činy inak trestné ich páchatelom alebo iným osobám v záujme ochrany spoločnosti pred zločinnosťou.“²² Ich podstatou je ujma ako prejav štátneho donútenia.

„Systém trestov by sa dal definovať ako usporiadanie (hierarchia) jednotlivých druhov trestov podľa závažnosti, podľa postihovaných záujmov a vzájomné vzťahy a väzby medzi jednotlivými trestami“.²³ V súlade so zásadou nulla poena sine lege TZ v §32 obsahuje taxatívny výpočet trestov, ktoré je možné uložiť páchatelom trestných činov. Taxatívnosť tohto výpočtu sa prejavuje v tom, že páchatelovi trestného činu nie je možné uložiť žiaden iný trest okrem tých, ktoré sú výslovne uvedené v §32 TZ. Výslovne je zakotvený trest odňatia slobody, trest domáceho väzenia, trest povinnej práce, peňažný trest, trest prepadnutia majetku, trest prepadnutia veci, trest zákazu činnosti, trest zákazu pobytu, trest straty čestných titulov a vyznamenaní, trest straty vojenskej a inej hodnosti a trest vyhostenia. Toto ustanovenie v podstate realizuje čl. 49 Ústavy SR, podľa ktorého len zákon môže stanoviť, ktoré konanie je trestným činom a aký trest, prípadne iné ujmy na právach alebo na majetku, možno uložiť za jeho spáchanie. Podľa názoru prof. Ivora je možné za samostatný trest považovať aj trest odňatia slobody na doživotie (§47 ods. TZ), podmienený odklad výkonu trestu odňatia slobody (§49 TZ) a podmienený odklad výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom (§51 TZ). Názory ohľadom samostatnosti týchto druhov trestov sa rôznia. Kompromisne je však možné povedať, že v každom z uvedených prípadov ide o osobitný druh trestu, ktorý je svojou povahou špecifický.

²² Fábry, A.: Penológia. Bratislava: Eurokódex, Bratislavská vysoká škola práva, 2009, s. 125

²³ Ivor, J. a kol.: Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 357

Vyššie uvedený systém trestov, ktorý je špecifikovaný taxatívnym výpočtom v §32 TZ je možné členiť z viacerých pohľadov. Predovšetkým je možné členiť tresty obsiahnuté v systéme trestov podľa toho, na akých právach odsúdeného postihujú, ďalej podľa toho, či sa ukladajú samostatne alebo výhradne popri inom treste, podľa určitosti uloženej sankcie, podľa toho, či sa ukladajú s náhradným trestom alebo bez neho, podľa toho, či konkrétny trest možno uložiť každému páchatelovi alebo len určitej skupine osôb a tiež podľa veku páchatela. Na rozdiel od českej právnej úpravy, ktorá trestnú zodpovednosť a celkovo trestanie mladistvých vyčlenila do samostatného zákona, výpočet trestov, podmienky ich ukladania a celkovo podmienky trestnej zodpovednosti mladistvých sú v podmienkach Slovenskej republiky špecifikované v štvrtej hlave všeobecnej časti TZ. Systém trestov, ktoré je možné uložiť mladistvému je taxatívnym spôsobom špecifikovaný v §109 TZ.²⁴ Podmienky ukladania jednotlivých trestov sú podrobne uvádzané v nasledujúcich ustanoveniach TZ. Navyše mladistvému páchatelovi je rovnako možné uložiť ochranné opatrenie a tiež výchovné opatrenie ako najmiernejší postih vo vzťahu k mladistvému.

Hierarchia trestov v rámci systému trestov ukladaných dospelému páchatelovi nie je náhodná a má svoje zdôvodnenie. Je evidentné, že usporiadanie trestov je závislé od významu a intenzity zásahu do základných ľudských práv a právom chránených záujmov a od okruhov práv, ktoré sú trestom postihované. Z tohto pohľadu je trest odňatia slobody považovaný za najintenzívnejší a najcitelnejší zásah od práva človeka na osobnú slobodu, súkromie, slobodu pohybu i pobytu a celý rad ďalších práv. Nasledujú za ním tresty, ktoré taktiež postihujú osobnú slobodu, no v podstatne menšej intenzite a je možné ich považovať za alternatívy trestu odňatia slobody (trest domáceho väzenia a trest povinnej práce). Ďalej je uvedená trojica trestov, ktoré postihujú majetok páchatela. Majetok ako taký je spoločnosťou odpradávná považovaný za nižšiu hodnotu ako osobná sloboda a teda zásah do majetkových práv je menej intenzívnym ako zásah do osobnej slobody, ako pozbavenie a obmedzenie osobnej slobody. Na prvom mieste (z tejto trojice majetkových trestov) je trest peňažný. Nasleduje za ním trest prepadnutia majetku a trest prepadnutia vecí. Z hľadiska intenzity postihu na majetku však možno za intenzívnejší považovať práve trest prepadnutia majetku, nakoľko jeho podstatou je prechod vlastníckeho práva k majetku odsúdeného ako celku úradným

²⁴ Mladistvému môže súd uložiť len:

trest povinnej práce

peňažný trest

trest prepadnutia vecí

trest zákazu činnosti

trest vyhostenia

trest odňatia slobody

výrokom v deň právoplatnosti rozsudku na štát (§58 ods. 1 TZ) alebo prechod vlastníckeho práva k časti majetku, ktorá je súdom určená (§58 ods. 2 TZ). Navyše uloženie tohto trestu predstavuje výnimku z ústavného princípu nedotknuteľnosti majetku, ktoré je zároveň základným ľudským právom. Z hľadiska intenzity zásahu môže nasledovať trest prepadnutia veci alebo peňažný trest. V konkrétnom prípade však to, ktorý z majetkových trestov je svojou povahou najintenzívnejším zásahom, bude závislé od výšky peňažného trestu, ktorý bude uložený a od hodnoty veci, ktorej sa prepadnutie bude týkať. Za majetkovými trestami nasledujú dva tresty, ktoré znova postihujú osobnú slobodu odsúdeného. Ide o trest zákazu činnosti a trest zákazu pobytu. Typickým znakom, ktorým je možné odôvodniť zaradenie týchto dvoch trestov až za majetkové tresty je, že sú podľa dikcie §61 a §62 TZ ukladané len fakultatívne. A teda v konkrétnom prípade ich podľa svojej úvahy súd môže a nemusí uložiť. Za nimi nasledujú dva nesamostatné tresty, ktoré je možné uložiť len popri inom treste a to trest straty čestných titulov a vyznamenaní a trest straty vojenskej a inej hodnosti. Okrem toho je ich možné uložiť len osobám, ktoré disponujú čestnými titulmi, vyznamenaniami, vojenskými a inými hodnosťami, ktoré môžu stratiť. Posledným je trest vyhostenia. Vo svojej podstate je to fakultatívny trest. Aj týmto trestom sa však postihuje osobná sloboda, sloboda pohybu a pobytu osoby, ktorá má byť na základe právoplatného rozsudku, ktorým sa tento trest ukladá, vyhostená. Pritom TZ (§65) je jedným zo zákonov, ktoré realizujú ústavnú zásadu, že len zákon stanovuje prípady, kedy je možné cudzinca vyhostiť. Nepochybne ide o veľmi závažný zásah do osobnej slobody, slobody pohybu a pobytu, ktorý sa však môže dotýkať tiež len výrazne zúženého okruhu osôb. O myšlienke, že uvedená hierarchia odráža závažnosť, intenzitu a oblasti, do ktorých jednotlivé tresty zasahujú a teda, že je usporiadaná od najprísnejších trestov po najmenej prísne, možno polemizovať a to aj vzhľadom na zaradenie trestu prepadnutia majetku v rámci majetkových trestov a trestu vyhostenia až za fakultatívne majetkové a nesamostatne ukladané tresty. Okrem toho je potrebné zdôrazniť aj individuálnosť dopadu a význam sankcie pre odsúdeného. Ako vyplýva z viacerých prieskumov a odborných názorov štátnych zástupcov v Českej republike, v konkrétnom prípade nemusí byť za najintenzívnejší zásah považovaný práve nepodmienečný trest odňatia slobody, ale napríklad niektorý (všeobecne považovaný za miernejší) z majetkových trestov.²⁵

Systém trestov ukladaných mladistvému páchatel'ovi je determinovaný tým, že trest odňatia slobody prichádza do úvahy len ako ultima ratio, ak iné opatrenia a uložené tresty nevedú k náprave páchatel'a. Uprednostňujú sa tak iné tresty a odrazom toho je aj uvedená hierarchia, v rámci ktorej sa trest odňatia slobody nachádza až na poslednom mieste.

²⁵ Pleva, J.: Několik úvah nad budoucností nepodmíněného trestu odnětí svobody. Prednáška z konferencie COFOLA, PF MU, Brno, 27.05.2010

V porovnaní s predošlou právnou úpravou boli do systému trestov doplnené dva alternatívne tresty a to trest domáceho väzenia a trest povinnej práce. „Je to výrazom depenalizácie, čo súdom vo zvýšenej miere umožňuje ukladať aj iné tresty ako trest odňatia slobody.“²⁶ Takto je tiež posilnená koncepcia, že trest odňatia slobody je ultima ratio, nakoľko prednostne by mali byť ukladané také tresty, ktoré je možné označiť za menej závažný prostriedok ochrany spoločnosti, prevýchovy páchatel'a a prevencie.

Podstata alternatívnych trestov spočíva v možnosti voľby medzi trestom odňatia slobody a trestami, ktoré sú jeho alternatívou. Ide pritom o tresty, ktoré rovnako ako trest odňatia slobody umožňujú dosiahnutie účelu trestu, avšak bez toho, aby sa spájali s odňatím slobody. V konkrétnom prípade má potom súd možnosť rozhodnúť, či uloží trest odňatia slobody alebo niektorú z jeho alternatív, ktorá sa bude vykonávať na slobode. Nie je v rozpore s podstatou alternatívnych trestov, že niektoré z nich postihujú odsúdeného na osobnej slobode. Význam alternatívnych trestov spočíva aj v tom, že s nimi nie sú spojené ďalekosiahle negatívne následky na odsúdenom, na jeho ďalšom živote, reintegrácii do spoločnosti a tiež vo vzťahu k jeho rodine a jemu blízkym osobám tak, ako sa spájajú s trestom odňatia slobody. Alternatívne tresty vo svojej podstate realizujú myšlienky restoratívnej koncepcie trestania.²⁷ Za alternatívne tresty v zmysle TZ možno považovať trest domáceho väzenia, trest povinnej práce, peňažný trest za podmienky, že sa ukladá samostatne (nie popri treste odňatia slobody), podmienený odklad výkonu trestu odňatia slobody a podmienený odklad výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom. V Európe sú ďalej rozšírené elektronické monitorovanie alebo kontrolovanie slobody. Odrazom zvýšeného záujmu o problematiku alternatívnych trestov sú mnohé dokumenty prijaté na nadnárodnej úrovni. Najznámejšie sú Štandardné minimálne pravidlá pre opatrenia nespojené s trestom odňatia slobody (OSN), ktoré sa tiež označujú ako Tokijské štandardy. Obsahujú základné princípy a zásady presadzovania alternatívnych opatrení, ktoré sa nespájajú s trestom odňatia slobody a požiadavky, aby ich všetky členské štáty dôsledne presadzovali v praxi.

²⁶ Samaš, O., Stiffel, H., Toman, P.: Trestný zákon. Stručný komentár. Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 74

²⁷ Restoratívna koncepcia trestania zdôrazňuje, že súčasná trestná spravodlivosť nie je adekvátnou reakciou spoločnosti na nárast kriminality a nevedie k ochrane jednotlivca ani spoločnosti. Vo svojej podstate ide o súbor postulátov, cieľov a metód, ktoré charakterizujú istý prístup k riešeniu problematiky zločinnosti. Ide o trestnú justíciu, ktorá zdôrazňuje práva obetí a ich ochranu a mimosúdne prejednávanie vecí. Spája sa s krízou trestnej justície, krízou väzenstva a trestu odňatia slobody, čo sa prejavilo nárastom nákladov na boj s kriminalitou, preplnenosťou väzníc, neúčinnosťou resocializačných opatrení a programov, kedy sa začali hľadať rôzne alternatívy trestu odňatia slobody, odklony v trestnom procese. Za najlepšie realizovateľné formy činnosti v rámci restoratívnej justície sa považuje mediácia, čiže sprostredkovanie styku páchatel'a s obeťou, pri ktorom sa hľadajú spôsoby riešenie situácie, ktorá vznikla trestným činom

Podľa §33 TZ sa za ochranné opatrenie považuje ochranné liečenie, ochranná výchova, ochranný dohľad, detencia a tiež zhabanie vecí. Aj v tomto prípade ide o taxatívny výpočet ochranných opatrení, ktorých uloženie v konkrétnom prípade prichádza do úvahy. V porovnaní s predošlou úpravou možno povedať, že pôvodný systém zostal zachovaný, no došlo v ňom k dvom zásadným zmenám. Došlo k zrušeniu zákona č. 448/2002 Z.z. o ochrannom liečení²⁸, pričom jeho obsah bol pretransformovaný do ustanovení TZ o ochrannom liečení. Do systému ochranných opatrení bolo doplnené nové ochranné opatrenie, ktorým je detencia. Následne v §34 TZ sú obsiahnuté základné zásady ich ukladania, ktoré boli popísané v predošlej kapitole.

Trest odňatia slobody

Trest odňatia slobody je všeobecne považovaný za najprísnejší trest, nakoľko je vnímaný ako najintenzívnejší zásah do základných ľudských práv človeka. Má povahu ultima ratio a teda jeho uloženie prichádza do úvahy, ak iné, miernejšie, prostriedky nápravy nie sú účinné. O skutočnosti, či v konkrétnom prípade naozaj ide o najprísnejší trest je možné polemizovať. Jednoznačne však možno súhlasiť s názorom, že je to univerzálny trest, ktorý je možné uložiť za každý trestný čin a každému páchatelovi trestného činu.

Z hľadiska účelu trestu sa takto fyzickým zabránením v páchaní ďalšej trestnej činnosti zabezpečuje ochrana spoločnosti, pomocou resocializačných programov sa realizuje prevýchova odsúdeného a cez individuálnu prevenciu sa realizuje aj generálna prevencia a teda vplyv na spoločnosť a potenciálnych páchatelov trestnej činnosti.

Vzhľadom na medzinárodnoprávne záväzky je v Slovenskej republike trest smrti absolútne zrušený. Popri dočasnom treste, ktorý môže byť špecifikovaný v jednotlivých skutkových podstatách trestných činov konkrétnym rozpätím alebo len hornou hranicou (najviac však na dvadsaťpäť rokov), je aj naďalej možné uložiť trest odňatia slobody na doživotie. Dolnú hranicu trestu je možné znížiť za podmienok uvedených §39 TZ, ktoré sa dotýkajú mimoriadneho zníženia trestu. Tiež je ju možné zvýšiť a to až o jednu tretinu v prípadoch, kedy prevažujú priťažujúce okolnosti. V súlade s §38 ods. 5 a 6 TZ opätovné spáchanie zločinu má za následok zvýšenie dolnej hranice v zákone uvedenej trestnej sadzby o jednu polovicu a opätovné spáchanie obzvlášť závažného zločinu dokonca o dve tretiny. Zatiaľ čo dolná hranica trestnej sadzby nemusí byť vyjadrená v každom prípade, horná hranica vyjadrená musí byť vždy. Túto je možné znížiť o jednu tretinu za podmienky, že v danom prípade prevažujú poľahčujúce okolnosti. V prípade viacčinného súbehu, kde aspoň jeden z úmyselných trestných činov je zločinom, súd ukladá páchatelovi úhrnný

²⁸ §439 TZ

trest v súlade s asperačnou zásadou. Táto zvyšuje hornú hranicu trestnej sadzby najprísnejšie trestaného trestného činu o jednu tretinu a navyše platí, že súd môže páchatel'ovi uložiť len trest v hornej polovici takto stanovenej sadzby. Takto určená horná hranica samozrejme nemôže presiahnuť maximálnu prípustnú hornú hranicu trestnej sadzby, ktorou je dvadsaťpäť rokov. Pravidlá týkajúce sa znižovania a zvyšovania trestných sadzieb a ich jednotlivých hraníc sa neuplatňujú v prípade, ak je v osobitnej časti TZ za konkrétny trestný čin určený postih trestom odňatia slobody na dvadsaťpäť rokov alebo na doživotie (§38 ods. 8 TZ).

Osobitné pravidlá určovania trestných sadzieb sa týkajú mladistvých páchatel'ov. Nepodmienečný trest odňatia slobody v tomto prípade prichádza do úvahy len ako ultima ratio, keď vzhľadom na okolnosti prípadu, osobu mladistvého alebo vzhľadom na predošlé uložené opatrenia, iné tresty nevedli k dosiahnutiu účelu trestu. V každom prípade sa však trestné sadzby ustanovené v osobitnej časti TZ pre konkrétne trestné činy znižujú na polovicu, pričom platí, že dolná hranica nesmie prevyšovať dva roky a horná hranica nesmie prevyšovať sedem rokov (§117 ods. 1 TZ). Jedinou výnimkou z tohto pravidla je situácia, keď mladistvý páchatel' spácha trestný čin, ktorý je z hľadiska závažnosti obzvlášť závažným zločinom a ktorého závažnosť je pre spoločnosť vzhľadom na zavrhnutiahodný spôsob spáchania činu alebo takúto pohnútku alebo vzhľadom na ťažký alebo ťažko napravitelný následok mimoriadne vysoká. Vtedy súd môže aj mladistvému páchatel'ovi uložiť nepodmienečný trest odňatia slobody v rozpätí sedem až pätnásť rokov.

Samotný výkon trestu odňatia slobody je primárne upravený osobitným právnym predpisom, ktorým je zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody. Osobitné podmienky výkonu sa týkajú mladistvých odsúdených a žien. Vonkajšia diferenciácia výkonu trestu odňatia slobody je však upravená prostredníctvom TZ. Diferenciácia (stupeň stráženia) je závislá od skutočnosti, či bol odsúdený v predošlých desiatich rokoch odsúdený za úmyselný trestný čin na nepodmienečný trest odňatia slobody, od závažnosti spáchaného trestného činu (ak ide o páchatel'a obzvlášť závažného zločinu) alebo ak je páchatel' právoplatne odsúdený na doživotný trest. Platí všeobecné pravidlo, že čím vyšší stupeň stráženia, tým je väčší rozsah obmedzení, ktoré sa odsúdeného dotýkajú.

V súvislosti s trestom odňatia slobody na doživotie bola významná novelizácia TZ zákonom č. 576/2009 Z. z., ktorý s účinnosťou od 1. januára 2010 zmiernil zásadu „trikrát a dost“. Predmetnou novelou zostala nedotknutá možnosť súdu ukladať trest odňatia slobody na doživotie za splnenia troch kumulatívnych podmienok a to, že doživotný trest môže byť uložený len za taký trestný čin, za ktorý TZ v osobitnej časti umožňuje uložiť doživotný trest, ak si jeho uloženie vyžaduje účinná ochrana spoločnosti a nie je nádej, že by páchatel'a bolo možné napraviť trestom odňatia slobody na dobu do dvadsaťpäť rokov (§47 ods. 1 TZ). Podľa druhého odseku súd ukladal páchatel'ovi trest odňatia slobody na doživotie,

aj bez splnenia predošlých podmienok, v prípade, ak ho odsudzoval za niektorý trestný čin z uvedeného taxatívneho výpočtu, ktorý dospel do štádia dokonania a za podmienky, že páchatel' už bol za takéto trestné činy v minulosti čo aj v štádiu pokusu dvakrát potrestaný nepodmienečným trestom odňatia slobody. Trest odňatia slobody na dvadsaťpäť rokov mohol byť uložený len za podmienky, že v danom prípade existovali okolnosti pre mimoriadne zníženie trestu. Od 1. januára 2010 bol ods. 2 modifikovaný a aj na tento prípad bola rozšírená požiadavka splnenia podmienok uvedených v ods. 1. Súd tak ukladá trest odňatia slobody na doživotie páchatel'ovi, ktorého odsudzuje za niektorý z taxatívneho zoznamu trestných činov, ktorý dospel do štádia dokonania za podmienky, že páchatel' bol už za takéto trestné činy čo aj v štádiu pokusu dvakrát potrestaný nepodmienečným trestom odňatia slobody a za súčasného splnenia podmienok podľa odseku 1. V opačnom prípade páchatel'ovi súd uloží trest odňatia slobody na dvadsaťpäť rokov, ak tomu nebránia okolnosti hodné osobitného zreteľa. Takto došlo k zmierneniu zásady „trikrát a dost“, keďže aj pri druhej možnosti jeho uloženia musia byť splnené podmienky vyžadované v ods. 1.

Literature:

- Fábry, A.: Penológia. Bratislava: Eurokódex, Bratislavská vysoká škola práva, 2009, ISBN 978-80-89447-01-5
- Fábry, A.: Penológia. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PraF UK, 2000
- Hippel, R.: Deutsche Strafrecht. Berlín: B.I., 1925
- Holcr, K. a kol.: Kriminológia. Bratislava: IURA EDITION, 2008, ISBN 978-80-8078-206-1
- Ivor, J. a kol.: Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2010, ISBN 978-80-8078-308-2
- Ivor, J., Záhora J.: Repetitórium rekodifikovaného trestného práva. Piate vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2009, ISBN 978-80-8078-297-9
- Pleva, J.: K některým aspektům ukládání trestů podle nové právní úpravy. In Státní zastupitelství č. 11/2009. Praha: Novatrix s.r.o.
- Pleva, J.: Několik úvah nad budoucností nepodmíněného trestu odnětí svobody. Prednáška z konferencie COFOLA, PF MU, Brno, 27.05.2010

- Samaš, O., Stiffel, H., Toman, P.: Trestný zákon. Stručný komentár. Bratislava: IURA EDITION, 2006, ISBN 80-8078-078-1
- Ústava Slovenskej republiky (zákon č. 460/1992 Zb. v znení neskorších právnych predpisov)
- Trestný zákon (zákon č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších právnych predpisov)

Contact – email

marcela.tothova@centrum.sk